

МОВОЗНАВСТВО

ЛЕКСИЧНИЙ РЕГУЛЯТИВ ЛІС В ЕПІСТОЛЯРНИХ ТЕКСТАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

СВІТЛАНА БОГДАН

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк — Україна
bohdan-s@ukr.net; ORCID: 0000-0002-4831-2770

LEKSYKALNY REGULATYW LAS
W EPISTOLARNYCH TEKSTACH ŁESI UKRAINKI

SWIŁANA BOHDAN

Wschodnioeuropejski Uniwersytet Narodowy imienia Łesi Ukrainki, Łuck — Ukraina

STRESZCZENIE. W artykule omówiono jeden z dominujących zarówno w literackich, jak również epistolarnych tekstach Łesi Ukrainki obrazów-regulatywów *las*. Ustalono główne konteksty jego aktualizacji w dziedzictwie epistolarnym poetki. Przeanalizowano osobliwości modelowania przestrzeni semantycznej danego mikropola w jej indywidualnym stylu.

Słowa kluczowe: regulatyw *las*, mikropole, tekst epistolarny, twórczość językowa.

LEXICAL REGULATIVE FOREST IN LESYA UKRAINKA'S EPISTOLARY TEXTS

SVITLANA BOHDAN

Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk — Ukraine

ABSTRACT. The article deals with the regulative *forest*, one of the dominant images-regulators of not only artistic, but also Lesya Ukrainka's epistolary texts. The main contexts of its updating in her letter heritage have been found. The peculiarities of the modelling of the semantic space of this microfield in her individual style have been analysed.

Key words: regulative *forest*, microfield, epistolary text, language creation.

Регулятивність як визначальну ознаку кожного тексту найвиразніше формують лексичні елементи¹. З одного боку, саме вони моделюють стрижень семантичної основи тексту. А з іншого — слугують передумовою для творення основ індивідуально-стильових ознак тексту. Власне ці одиниці здебільшого вибудовують концептуальну канву ідіостилу, проєктовану на національно-мовний простір. Цілком передбачувано за таких умов центром ключових понять у текстах певного автора виявляються ті, що співвіднесені з особливостями його мовомислення, ландшафту, у якому він народився чи в якому довелося перебувати (постійно / фрагментарно) упродовж життя. Скажімо, якщо для одних письменників в експлікації геопростору домінувальним у їхніх текстах виявляється *стен*, для інших — *море* чи *gori*², то мовна особис-

¹ Н. С. Болотнова, *Регулятивність*, [в:] *Стилистический энциклопедический словарь русского языка*, Москва 2003, с. 328–331; Н. С. Болотнова, И. И. Бабенко и др., *Коммуникативная стилистика текста: лексическая регулятивность в текстовой деятельности*, Томск 2011.

² О. Є. Єфименко, *Концепт “стен” в українській мові: словникова, текстова і психолінгвістична парадигма*, автореф. дис ... канд. філол. наук, Харків 2005.

тість Лесі Українки асоціюється передусім із регулятивом *ліс*. Ідеться не лише про її художні тексти (і зрозуміло, що саме *Лісова пісня* в такому контексті неминуче буде передбачуваним асоціатом щодо її імені чи навпаки), а й про епістолярні, що засвідчують наскрізність, тобто власне регулятивність актуалізації цієї лексеми й інших елементів указанного лексико-словотвірного ряду, що утворюють цілісне семантичне мікрополе.

Згадуючи неповторну драму-фейерію, нагадаємо насамперед Лесин автокоментар про передумови її створення (лист 2 січня 1912 року з Цулуکیدзе до матері Ольги Косач-Драгоманової), щоб переконатися у визначальності цього образу в системі її емоцій, відчуттів і почуттів, а не лише художньої творчості, порівн.: *Мені здається, що я просто згадала наші ліси та затужила за ними. А то ще я й здавна тую мавку “в умі держала”, ще аж із того часу, як ти в Жаборищі мені щось про мавок розказувала, як ми йшли якимсь лісом з маленькими, але дуже рясними деревами. Потім я в Колодяжному в місячну ніч бігала самою в ліс (ви того ніхто не знали) і там ждала, щоб мені привиділася мавка³. Щоправда, у листі 27 жовтня 1911 року з Цулуکیدзе до іншого адресата, приятеля Агатангела Кримського, вона зауважує, що хоч волинські ліси (швидше — їхній клімат) й мали негативний вплив на її здоров’я, але саме вони слугували спонукою й мотивацією її появи, порівн.: *Треба було в Єгипті вродитись, то, може, й був би лад, але ж найгірша помилка мого життя — се що я зросла у волинських лісах, решта все тільки логічні наслідки. А проте я не згадую лихом волинських лісів. Сього літа, згадавши про їх, написала “драму-феєрію” на честь їм, і вона дала мені багато радощів, хоч я й відхорувала за неї (без сього вже не йде!)⁴.**

Номен *ліс*, як відомо, належить до визначальних й узвичаєних в українському мовопросторі елементів концептуальної картини світу й особливих ознак українського ландшафту (традиційно цю лексему тлумачать як “велику площу землі, зарослу деревами і кущами” або “певну ділянку такої площі”⁵), що й зумовлює частотність його використання в різних типах текстів.

Номінацію *ліс*, що, безперечно, є ядерною одиницею в цьому лексико-семантичному мікрополі, Леся Українка актуалізує, щоправда, не часто (35 разів у збережених епістолярних текстах); ще рідше вона використовувала похідні прикметники — *лісова / лісовий* (8), *Лісова пісня* — 12, *лісничий* — 3. Спорядично вжито також номени *гай*, *кущі* та *чагарі*, що представлені факультативно. Органічно доповнюють це лексико-семантичне мікрополе окремі групи, що вербалізують номени *дерево* та *квіти*. Однак кількісні параметри не позбавляють це мікрополе семантичної значущості.

Уперше лексему *ліс* ужито у вересневому листі 1889 року до брата Михайла (*Тільки що ходила в ліс, споглядати красу осінньої природи, а вернувшись зараз сідаю писати тобі*)⁶, у якому фіксуємо виразну асоціативну співвіднесеність і взаємозумовленість: *ліс* — *естетична насолода*, поки що лише з актуалізацією зовнішніх, зорових відчуттів, про що свідчить дієслово *споглядати* (у СУМ-і дієслово *споглядати* тлумачать так: “дивитися на кого-, що-небудь, розглядати когось, щось. *Ходила в ліс споглядати красу осінньої природи* (Леся Українка,

³ Леся Українка, *Зібрання творів*, у 12 томах, Київ 1975–1979, т. XII, с. 378.

⁴ Там само, с. 373.

⁵ *Словник української мови*, в 11 томах, ред. коллег. І. К. Білодід (голова), П. Й. Горещкий та ін., Київ 1970–1980, т. IV, с. 522.

⁶ Леся Українка, *Листи: 1876–1897*, Київ 2016, с. 68.

V, 1956, 17)»⁷). Як бачимо, перше значення наведеного слова подано з покликанням саме на цей епістолярний контекст Лесі Українки, щоправда, редагований відповідно до сучасних норм.

Ліс у її епістолярних текстах, подібно до поетичних і драматургічних, — духовна субстанція зі своєю ієрархією взаємозв'язків, що слугують засобом гармонізації світу природи, у якому людина є лише одним з його компонентів. Власне тому узвичаєна й найбільш бажана для Лесі ситуація усамітнення — перебування в лісі, про що, зокрема, вона пише в листі до Л. Драгоманової (Колодяжне, 29.VIII (10.IX).1895): *А так би часом хотілось побродити самій по лісі, по тих місцях, де стільки споминів літає поміж деревами... Я вся тепер у спогадах*⁸.

Цілком передбачувано в епістолярних текстах Лесі Українки знайшли відображення не лише певні універсальні для різних національно-мовних картин семантичні характеристики цього номена, і не так образні (як це можна спостерігати в її художніх текстах), а насамперед ті, що виявляють психоемоційний стан адресантки, особливості її сприйняття, а також оцінювальні ознаки, на яких позначився вплив не так фактора первинного географічного середовища, у якому вона перебувала з дитинства (хоча він і був одним з визначальних у системі її координат співіснування з природою), як культура родинного середовища, зорієнтована на гармонійну взаємодію зі світом природи (Косачівські діти, як відомо з епістолярних текстів, мемуаристики⁹, *Хронології* О. Косач-Кривинюк,¹⁰ долучалися до вирощування квітів, висаджування дерев (*Мы насадылы багацько квітокъ і малы зъ нымы дуже багацько морокы, зато теперъ вони вже починають цвісти*¹¹ (до бабусі Єлизавети Драгоманової, Колодяжне, червень 1884 р.)). Однак, як зауважувала Леся в одному з листів до М. Драгоманова, вона була більшою мірою, аніж будь-хто з інших дітей, відірвана від землі (*Тимчасом Олеся гребеться у садку мов курка, все садить, та пересажує, та насажує, на се йде той час, що зостається від науки. Взагалі у нас усі діти в землі риються з охотою, тільки я до землі не схиляюсь, а все десь пробуваю в небесних сферах. Одбилась я від землі певне на віки! Не знаю, чи мені на се жаль, чи ні...*¹² (до М. Драгоманова, квітень–травень 1893 р.)). Однак ліс з раннього дитинства став органічною часточкою її ества й буття, тому згадка про нього, за її зізнанням, стала визначальним мотивом *Лісової пісні*.

Центр мовного образу *лісу* становить сема 'простір' (або його частина). Вона репрезентована здебільшого мікроконтекстами, що створюють його сукупний образ і сприйняття як цілісності, на противагу менш уживаному — одиничному, основу якого становить окреме *дерево* як назва мікрогрупи цього лексико-семантичного мікрополя (як родова назва) чи вияв конкретизованого його різновиду (видова назва), напр., *верба, сосна, смерека, ялина, пальма, кипарис, мандарини* тощо.

Не менш характеристичні для її епістолярного ідіостилю й ті мікроконтексти, що актуалізують сему 'ліс як живий організм', напр., *ліс гомонить, лісовий гомін, лісовий ритм*, тобто метафоризовані одиниці. А отже, у Лесі Українки номен *ліс* є й носієм семи антропоморфності, слугує засобом розширення його загальномовної сполучуваності.

⁷ *Словник української мови ...* т. IX, с. 555.

⁸ Леся Українка, *Листи: 1876–1897 ...*, с. 376.

⁹ *Спогади про Лесю Українку*, Нью-Йорк–Київ 2017.

¹⁰ О. П. Косач-Кривинюк, *Леся Українка. Хронологія життя і творчості*, Луцьк 2006.

¹¹ Леся Українка, *Листи: 1876–1897 ...*, с. 48.

¹² Там само, с. 198.

Для епістолярної комунікації Лесі Українки визначальні два основні типи антропоморфізації цієї номінації — завдяки прикметниковим і дієслівним метафорам. Власне такі метафоричні одиниці — продуктивний засіб персоніфікації в усій українській мовній практиці й передусім у поетичній¹³, що сягає, безперечно, давніх українських уснопоетичних традицій і пов'язана з антропоморфічними уявленнями наших пращурів (тобто з “наділенням предметів і явищ природи, небесних тіл, тварин, міфічних істот зовнішністю і фізичними властивостями людини”¹⁴, вірою в те, що все живе має душу, зокрема дерево, квітка, кожна рослина. Як зазначає В. Жайворонок, „у народній уяві дерево — жива істота, яка навіть розмовляє; лісові сили розуміють мову дерев (див. *Лісову пісню* Лесі Українки”¹⁵).

Унікальна спостережливість Лесі Українки, її уміння виокремити виразні ознаки *лісу* відтворені в листі із Сан-Ремо (31. XII. 1902 (13. I. 1903)) до Івана Франка, у якому йдеться про її міркування й зауваження щодо поеми *Лісова ідилія*, зокрема про неточності в його описах і як наслідок — штучність мовно-стильових характеристик: *В діалогі мені все приходилось примушувати себе вірити, що ліс може так довго і складно розповісти цілий той випадок з князем, княгинею etc. Само по собі те оповідання не зле, але щоб його Вам ліс отак knarr und gebunden (детально і послідовно (нім.)) розповів, то не вкладається в мою фантазію. І лісовий ритм я собі не октавами представляю, — океан ще може мати октави, бо в хвилях його все ж єсть якийсь лад і закон, а ліс, мені здається, “верлібрист” і ніколи не скандує своїх віршів. Ще дві-три октави ліс може б і вдав при погожому вітрі, але — Іб?¹⁶*. У цьому мікроконтексті привертає увагу акцентована Лесею відповідальність автора за творення художніх образів, що жодним чином, на її переконання, не повинні містити щонайменшої фальші. Перифраз *ліс-верлібрист* актуалізує, очевидно, сему ’непередбачуваність’, указує на постійну змінюваність, неповторність і “безладність” лісового голосу, лісового співу й лісових розмов (саме цей контекст, імовірно, можна вважати першопочатком чи точкою відліку в створенні образу “лісової пісні”).

Однією з найважливіших у її листовних текстах можна вважати атрибутивну характеристику ключового номена *ліс*. Найбільш індивідуально увиразнені ті з них, що містять такі ознаки: 1) різновид лісу — **пальмові ліси**: *Вже мене біда загнала ось у які пальмові ліси...*¹⁷ (на листівці зображено пальми з підписом „Tra le palme. San-Remo” (Серед пальм. Сан-Ремо (італ.)); 2) відношення до місця розташування — **волинські ліси**: *А проте я не згадую лихом волинських лісів*¹⁸; 3) сприйняття адресантки та її оцінки — **чудові ліси**: *Вид на хутірську балку і на близькі ліси чудовий*¹⁹. Іноді такі ознаки подано в поєднанні, напр., в описі околиць Зеленого Гаю, містини, що, за словами Лесі Українки, могла би бути взірцем “українійшої України”: *Мої сестри (їх у мене три) покажуть Вам всю околицю, побачите вже таку Україну, що “українійшої” й нема. Гойдаючись в гамаках попід дубами, прочитаємо Ваші нові твори, а мої хіба старі,*

¹³ Л. С. Прокопович, *Номінації сад, ліс у поетичних текстах Ліни Костенко*, [в:] „Лінгвістичні дослідження”, Луцьк 2012, вип. 34, с. 197–201.

¹⁴ *Словник іншомовних слів*, Київ 1985, с. 70.

¹⁵ В. В. Жайворонок, *Знаки української етнокультури, словник-довідник*, Київ 2006, с. 175.

¹⁶ Леся Українка, *Листи: 1898–1902*, Київ 2017, с. 525.

¹⁷ Там само, с. 357.

¹⁸ Леся Українка, *Зібрання творів...* т. XII, с. 373.

¹⁹ Там само, с. 68.

бо нових тим часом дасть Біг. Ви, може, що нового тут напишете, лісовий гомін, може, навіє на Вас нові мрії та думки. Наша хата оточена лісом, а нижче по річці ліс ще більший, не **смерековий**, правда, а **мішаний**, але **темний** і **гарний** (тут і далі вирізнення в цитатах мої. — С. Б.)²⁰. Принагідно звернемо увагу й на метафору *лісовий гомін*, що визначає ще один особливий статус лісу — мотиватор, передумова творчості.

Спостережено також, що саме номен *ліс* нерідко є складником формування адвербіальних структур (і лише факультативно — об'єктних), що належать до одного із засобів локальних характеристик простору, де перебуває сама адресантка (рідко — її друзі чи знайомі), напр.: *А хтось і так уже трохи застудився, приїхавши, спочатку на Сирці (у Драгоманових), — то такий собі хутір в лісі от як і Зелений Гай*²¹; *Врешті я рішила бути капризною сього літа і жити не там де случиться, а де сподобається. А що до ціни, то де не живи в Криму, чи в лісі, чи на піску, все одно дешево не вийде [I, с. 441] (до О. А. Тесленко-Приходько, Київ, 17 (29). V. 1897)*. Саме ці локативні експлікації мають здебільшого порівняльні контексти **рідного** й **чужого** в Лесиних листах, із цілком передбачуваним стилістичним маркером позитиву на користь природніх для неї локацій, як-от: *Отже, тепер я не над морем, хоч і під ясним небом, тепер я над лиманом Дністровим біля города Акермана у французькій колонії в Шабі... Жити тут нічого собі, тільки досить скучно, то вже нема що казати, але врешті не скучніше, ніж в Євпаторії. Краще б я хотіла тепер бути коло Вас у **ваших лісах**, аніж отут **“ходити понад лиманами”**...²² (до М. Драгоманова, Шабо, 22. VIII (3. IX). 1891).*

Ліс, подібно до морського узбережжя, — бажане для Лесі місце писання листів: *Тепер я пишу в самій **“натуральній”** обстановці, в лісі (за 50 шагів від моєї хати) під величезною смерекою і навколо самі тільки дерева та папороть, птиці співають, Черемош шумить, а з ним навперейми шумить отой залізний потік, що то власне Буркутом зветься. Якби не сей шум, було б зовсім тихо, людей не чуть, вітру нема (він тут рідко буває, гори не пускають). Як я тут не поправляюсь, то вже не знаю, якого мені клімату треба*²³ (до батька, Буркут, 12 (25). VII. 1901). Цитований контекст дає можливість реконструювати не лише особливості пейзажу (посередництвом усього номінативного ланцюжка: *смереки — папороть — спів птиць — шум Черемоша — залізний потік (Буркут)*), а й емоційний стан адресантки, суголосний такій ситуації.

Із-поміж атрибутивних словосполучень з дериватом *лісовий* фіксовано лише кілька: *лісова натура*, *лісова душа*, *лісові квітки* й *лісова пісня*, три з яких є елементом її автохарактеристики, четверте — стосується одного з найвідоміших її творів. Мабуть, не випадково метафоричний образ-самохарактеристика *“лісова натура”* актуалізовано за особливих умов перебування Лесі Українки в Берліні (під час операції в клініці професора Бергмана): *Шкода, що, як ти кажеш, дом в хуторі (ідеться про будинок поблизу Гадяча, на хуторі Зелений Гай. — прим.) не буде до кінця юня скінчений. Але ж я думаю все таки, що властиве я можтиму там одразу поселитись з ким-небудь, признаться, мені сього більше хочеться, ніж сидіти в самому Гадячі, дуже я тут, серед камінно-*

²⁰ Там само, с. 151.

²¹ Там само, с. 467.

²² Леся Українка, *Листи: 1876–1897 ...*, с. 153.

²³ Леся Українка, *Листи: 1898–1902 ...*, с. 296.

го Берліна заскучала за лісом, таки **лісова натура** обзивається²⁴ (до П. А. Косача, Берлін, 1 (13). V. 1899). Експліковано цей перифраз-самохарактеристику в контексті типологічного для її мовотворчості стилістичного прийому бінарного опозитування: *Зелений Гай — камінний Берлін*, що увиразнює його не лише як домінуючу ознаку автопортретування, а й ту, яку можна визначити як “*природжену*”, тобто органічну, на протизагу топосу міста — як чужого, не властивого їй.

Подібний семантичний простір має й інший метафоричний образ — “*лісова душа*”, який фіксуємо в листі з болгарської Владаї до дядька М. Драгоманова: „*Е! я на дереве!*” (Леся Українка згадала випадок з дитинства, коли, сидячи на дереві, щось схоже вигукувала до дядька, який приїхав в гості до Косачів) *або принаймі під деревом і на горі. Моя лісова душа заспокоїлася, дерева єсть, чагарі єсть — чого ж іще?*²⁵ (Владая, [7] 19. VII. 1894). Лише серед природи — гір, потоку, дерев, чагарів — вона знаходила рівновагу, що відтворено метафорою *душа заспокоїлася*. Кваліфікатив *лісова* сьогодні навряд чи хто спроможеться сприйняти лише як чергову образну номінацію, принаймні в Лесиному автопортретуванні й окресленні її *Alter ego*.

Прикметник *лісовий* утворює в одному з її епістолярних текстів ще одну стилістично окреслену образну словосполуку — *лісові квітки*, що слугує за собом інтекстової характеристики її творчості. Такий перифраз, як стверджує Леся, уживала щодо її творів мати, Олена Пчілка (*Звісно, якби я вмiла продавати не так рукописи, як “вдохновеньє”, то, може б, досі з самих “авторських” забагатiла, та коли ж маю таку прокляту натуру, що замість “хлебных пьес” виросую з серця якісь лісові, мовляла ти, “квітки”, а з квіток же, відомо, хліба не їсти...*)²⁶ (до матері, 25 березня 1912 р., Кутаїсі). Мікроконтекст експлікації цього образного найменування утворено на протиставленні Лесиних творів і “*хлебных пьес*” інших авторів як таких, що позбавлені заздалегідь фінансової винагороди й прибутків на протизагу всім тим, що пишуться заради хліба насущного.

Найбільш поширений й асоціативно співвіднесений з її текстом образ *лісової пісні* фіксований у листовних текстах хоч і частотно, однак лише як бібліонім, тобто як назва книжки. Контексти його вживання змістово різномірні: від звичайної констатації факту написання й мотивації створення — до відгуків й описів рецепцій цього твору в тодішньому українському соціумі. Виокремимо особливе ставлення авторки до цього твору як до живої сутності, власної дитини, що не можна кваліфікувати лише як ще один елемент персоніфікації чи мовної гри, а як реальні особистісні переживання (*Я недавно послала Людi вськi “матеріали” і прошу її наглядати, щоб актори не дуже “обидили” мою “Лісову пісню”, але чи се в силі людській?..*)²⁷ (Людя — донька Михайла Старицького, у листі йдеться про ймовірну постановку драми на сцені)). За твердженням Лесі Українки, подібне ставлення до цього твору було властиве й для Климентя Квітки, тобто його можна кваліфікувати як симетричне: *Тепер сеє очарування (образом Мавки. — С. Б.) передалось і Кльоні — він якось відноситься до сеї поеми, як до живої людини, — мені аж чудно...*²⁸. Зрештою, така мовна поведінка Лесі Українки проєктована й на інші її тексти (див. детальніше в попе-

²⁴ Там само, с. 123.

²⁵ Леся Українка, *Листи: 1876–1897...*, с. 293.

²⁶ Леся Українка, *Зібрання творів ...*, т. XII, с. 388.

²⁷ Там само, с. 409.

²⁸ Там само, с. 379.

редніх статтях²⁹). Саме цю ознаку можна вважати типологічною для комунікативної поведінки письменника в ставленні до власних творів, що частково відображає загальнономовну українську мовно-стильову парадигму в таких ситуаціях (згадаймо хоча б відповідні поетичні рефлексії й контексти Тараса Шевченка).

Процес створення цієї драми Лесі Українка визначає як **горіння** (*Хоч і докінчить (мусить, бо вже обіцяв ту річ), то тямить добре, що то не буде таке, як, наприклад, “Лісова пісня” або “Камінний господар” (хтось був би рад, якби хтось чорненький ті дві речі прочитав, бо люди кажуть, що то найліпше з усього хтосевого доробку), бо хтось не горить тепер так, як горів над тими двома драмами*³⁰ [XII, с. 456]). Однак номінацію *горіла* сприймаємо в цьому мікроконтексті як реальний стан авторки, а не метафоричний. Зрештою, його можна вважати узвичаєним для неї, якщо йдеться про стан написання кожної драми: *“Лісову пісню” я потім так відхорувала, що боялася повороту зимової історії, інші речі менших нападів коштували, але жадна не минула дарма, — вже нехай ніхто не скаже, що я “ні горівши, ні болівши” здобуваю собі “лаври”, бо таки в буквальному значенні горю й болю кожнісінький раз*³¹. Як наслідок — уже типологічно — виснаження, загострення хвороби, порівн. хоча б кілька інших тематично подібних контекстів: *... писала я її (Лісову пісню. — С. Б.) дуже недовго, 10–12 днів, і не писати ніяк не могла, бо такий уже був непереможний настрій; але після неї я була хвора і досить довго “приходила до пам’яті”*³²; *Се ж і єсть ота Märchendrama, що я не знала, як її назвати. Після неї я, відхорувавши, скільки належалося, написала одноактівку знов з римсько-християнським колоритом (III ст.), потім уже захворіла як слід — од різдва до великодня — на гостре запалення нирок*³³; *потім я знову лежу **zusammengeklappt** (розслаблена (нім.), як порожня торбина. Отак я писала “Лісову пісню” і все, що писала остатнього року*³⁴. В останньому прикладі психофізичний стан авторки увиразнено за допомогою порівняння, що актуалізує сему ‘спустошення’, ‘остаточне виснаження’.

Стрижневим в авторському ставленні до цієї драми беззастережно є атрибутив *“неравнодушна”*, тобто *небайдужа* (*Та не думай, однак, що я мало ціню уважне читання з руки ближчої родини, ні, я його ціню найбільше, це я зовсім щиро кажу, і успіх “Лісової пісні” серед вас вважаю за великий тріумф собі, тим більше що я його не сподівалась чогось. Мені здавалось, що ти (мама. — С. Б.) не похваляєш такого стилю (ти не радила мені писати фантастичні драми з інших причин, але мені здавалось, що й “по существу” ти мала щось против того, хоч тепер бачу, що я помилялась). А я таки сама “неравнодушна” до сеї речі, бо вона мені дала стільки дорогих хвилин екстазу, як мало яка інша*³⁵). Одна з мотиваційних передумов такого особливого ставлення — найвищі емоційні переживання авторки в момент її створення (екстаз — “крайній,

²⁹ С. Богдан, *Номінативне поле лексичного регулятива дитина в епістолярних текстах Лесі Українки*, [в:] „Науковий вісник Східноєвропейського національного ун-ту ім. Лесі Українки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»”, 2015, № 6, с. 6–12; С. Богдан, *Оказіональні найменування номінативного поля дитина в епістолярних текстах Лесі Українки*, [в:] „Лінгвостилістичні студії”, наук. журн., Луцьк 2015, вип. 3, с. 6–36.

³⁰ Лесі Українка, *Зібрання творів...*, т. XII, с. 456.

³¹ Там само, с. 380.

³² Там само, с. 374.

³³ Там само, с. 396.

³⁴ Там само, с. 394.

³⁵ Там само, с. 378.

найвищий ступінь захоплення³⁶). Оцінювальний спектр цього твору в українському соціумі (неофіційному, засвідченому в Лесиних листах) репрезентовано кількома стилістично маркованими лексемами, що мають спільну інтегральну сему 'досконалий' — **шедевр** (*Я і про "Лісову пісню" думала, що всі тільки сміятимуться з сеї "старомодної романтики", а її, здається, признано за мій chef d'oeuvre* (шедевр (франц.))³⁷ [XII, с. 414]) і **найліпше** (*... бо люди кажуть, що то ("Лісова пісня" й "Камінний господар". — С. Б.) найліпше з усього хто-севого доробку*³⁸). Однак щонайбільшу втіху авторка мала від похвали та визнання цієї драми в родині. Зокрема, у листі до матері 2 січня 1912 року із Цулукидзе вона зізнавалася, що *...успіх "Лісової пісні" серед вас вважаю за великий тріумф собі, тим більше що я його не сподівалась чогось*³⁹ (порівн.: *Несподіваний був для мене успіх фантастики серед аудиторії старшої родини — людей, вихованих в традиціях реалізму, — але тим краще*⁴⁰), хоча первинне прилюдне мовчання щодо драми її насторожувало. Ці контексти семантично співзвучні іншому Лесиному одкровенню в листі до сестри Ольги 29 грудня 1911 р. про те, що можна стати пророком хоча б у своїй родині, якщо не судилося у своїй країні: *Кожен "пророк" таки найбільше домагається "слави в отчизні своїй і серед родини своєї", може, саме тому, що сього найтрудніше досягти*⁴¹, порівн. також ще одну лексико-синтаксичну трансформацію цього відомого афоризму як коментар щодо оцінок її творчості братом Михайлом: *Міша то смішить мене навіть своїми дифірамами; певне, то неправда, що не можна бути пророком в рідному краю, бо, отже, можна ним бути навіть в очах рідного брата*⁴².

Кілька разів Леся вживає в листах номінацію *лісничий*, що відображає тогочасну мовну практику називання цієї професії: *Я живу в меншому, в домі у лісничого, де крім мене ще є одна пані приїзжа, а то лісничий з жінкою і дитиною, тай більш нікого*⁴³.

Лексема *дерево* як родове найменування має подібні мікроконтексти вживання, що й *ліс*. Один з найвиразніших — атрибутивне словосполучення *скрипуче дерево* в системі автопортретування Лесі Українки, зокрема самономінація *скрипуче дерево*, що є узвичаєним українським фразеологізмом (узуально вживані всі три синоніми, щоправда, з різною частотністю актуалізації — *скрипучий, скриплячий і скрипливий*: „Скрипливий, а, е. Те саме, що **скрипучий** 1, 2. *Скрипуче дерево довго живе* (Укр. присл., 1955, 145)⁴⁴; „**Скрипучий**, а, е. 1. Який скрипить, утворює скрип...). *Скрипуче колесо довше ходить* (Укр. присл., 1955, 146)⁴⁵, зокрема, усіченим варіантом одного з поширених на Західному Поліссі дотепер — *скрипуче дерево два віка живе*. Переносно цей атрибутив уживають у характеристиках щодо недужої або хворобливої людини. У листах Лесі Українки така характеристика експлікує водночас семи 'стійкість' і 'довговічність'. Саме тому ця самономінація актуалізує одну з її диференційних рис — *оптимізм*. Фіксовано чотири контексти вживання цієї лексеми, порівн.: *На вид я та же, что и при Вас, но чувствую себя совсѣм больной*.

³⁶ *Словник української мови ...*, т. II, с. 465.

³⁷ Леся Українка, *Зібрання творів ...*, т. XII, с. 414.

³⁸ Там само, с. 456.

³⁹ Там само, с. 378.

⁴⁰ Там само, с. 375.

⁴¹ Там само, с. 375.

⁴² Леся Українка, *Листи: 1876–1897 ...*, с. 173.

⁴³ Леся Українка, *Листи: 1898–1902 ...*, с. 295.

⁴⁴ *Словник української мови ...*, т. IX, с. 320.

⁴⁵ Там само, с. 321.

Впрочем, конечно, выдержу и это, как выдержала в свое время многое другое, — я из тѣх скрипучих деревьев, которыя “два вѣка живут”, неизвѣстно, для какого благополучія...⁴⁶ (до Є. М. Чирикова, Київ, 30.III (12.IV).1901); Лілея моя! Дуже мені жаль, що не застану вже тебе в Києві, ну, але за те зобачиши мене здоровою. Бачиши, я **таки справжнє те скрипуче дерево**, що два віки живе...⁴⁷ (до сестри Ольги, Чернівці, 2 (15).IX.1901). Двічі в епістолярних текстах цей фразеологізм актуалізовано повністю, до того ж графічні маркери підкреслюють його гетерогенність: *Будьте ж ласкаві та пишіть мені частіше хоч карточки. А за мене будьте спокійні я “скрипуче дерево, що два віки живе”*⁴⁸ (до М. В. Кривинюка, Сан-Ремо, 14 (27). II. 1902); *I взагалі ich habe zähes Leben* (я чіпка до життя (нім.)), *як всі Косачі, і хоч би й зовсім не лічилась, то таки б не хутко пропала, а буду лічитися не для того, аби не згинуті (того я так хутко не боюся), а для того, щоб жити людиною, а не “скрипучим деревом, що два віки живе” та обидва без користі*⁴⁹ (до Л. М. Драгоманової-Шишманової, Сан-Ремо, 1 (14).V.1902). Найповніше Лесину вітавістичність стверджує останній із цитованих фрагментів — лист до двоюрідної сестри Лідії, у якому, усупереч усім попереднім твердженням про свій хворобливий статус, вона заперечує цю номінацію: її не приваблює життя без можливості почуватися вповні *людиною*.

Цілком передбачувано мікрополе *ліс* у листах Лесі Українки поєднане з іншими, важливими для українського макросвіту лексико-семантичними полями, що мають регулярний вияв у різних типах текстів, і корелюють з ним, зокрема із *садом* і *полем*, але це вже тема іншого дослідження.

Отже, мікрополе *ліс* має хоч і нечастотне (порівняно з іншими лексико-семантичними полями), проте вагоме місце в семантичному просторі епістолярних текстів Лесі Українки, оскільки слугує основою пізнання специфіки відображення не лише національної МКС в її мовотворчості, а й елементом автопортретування. Вербалізація цього регулятива в її листах співвіднесена з узвичаєною й домінувальною для традиційного українського сприйняття природи ознакою — антропоморфізмом. Естетизація номена *ліс* як початку й передумови природної духової зрівноваженості, традиційна для української ментальності й усього національного мовомислення та мовного простору, має виняткову роль у її особистісному самопізнанні та ідентифікації й виокремленні внутрішніх рис. До того ж *ліс* — один з найбільш властивих для неї локусів перебування й побутування.

Список використаної літератури

- Богдан С., *Номінативне поле лексичного регулятива дитина в епістолярних текстах Лесі Українки*, [в:] „Науковий вісник Східноєвропейського національного ун-ту ім. Лесі Українки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»”, 2015, № 6, с. 6–12.
- Богдан С., *Оказіональні найменування номінативного поля дитина в епістолярних текстах Лесі Українки*, [в:] „Лінгвостилістичні студії”, наук. журн., Луцьк 2015, вип. 3, с. 6–36.
- Болотнова Н. С., Бабенко И. И. и др., *Коммуникативная стилистика текста: лексическая регулятивность в текстовой деятельности*, коллект. моногр., Томск 2011.
- Болотнова Н. С., *Регулятивность*, [в:] *Стилистический энциклопедический словарь русского языка*, Москва 2003, с. 328–331.

⁴⁶ Леся Українка, *Листи: 1898–1902 ...*, с. 245.

⁴⁷ Там само, с. 317.

⁴⁸ Там само, с. 402.

⁴⁹ Там само, с. 450.

- Єфименко О. Є., *Концепт “step” в українській мові: словникова, текстова і психо-лінгвістична парадигма*, автореф. дис ... канд. філол. наук, Харків 2005.
- Жайворонок В. В., *Знаки української етнокультури, словник-довідник*, Київ 2006.
- Косач-Кривинюк О. П., *Леся Українка. Хронологія життя і творчості*, Луцьк 2006.
- Прокопович Л. С., *Номінації сад, ліс у поетичних текстах Ліни Костенко*, [в:] „Лінгвістичні дослідження”, Луцьк 2012, вип. 34, с. 197–201.
- Словник іношомовних слів*, Київ 1985.
- Словник української мови*, в 11 томах, ред. колег. І. К. Білодід (голова), П. Й. Горещький та ін., Київ 1970–1980.
- Спогади про Лесю Українку*, Нью-Йорк–Київ 2017.
- Леся Українка, *Зібрання творів*, у 12 томах, Київ 1975–1979.
- Леся Українка, *Листи: 1876–1897*, Київ 2016.
- Леся Українка, *Листи: 1898–1902*, Київ 2017.

Spysok vykorystanoi literatury [References]

- Bohdan S., *Nominatyvne pole leksychnoho rehuliatyva dytyna v epistoliarnykh tekstakh Lesi Ukrainky [Nominative Field of Lexical Regulative “Child” in Epistolary Texts by Lesya Ukrainka]*, [v:] „Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnogo un-tu im. Lesi Ukrainky. Seriiia «Filolohichni nauky (movozaavstvo)»”, 2015, № 6, s. 6–12.
- Bohdan S., *Okazionalni naimenuvannia nominatyvnoho polia dytyna v epistoliarnykh tekstakh Lesi Ukrainky [Occasional Names of Nominative Field “Child” in Epistolary Texts by Lesya Ukrainka]*, [v:] „Linhvostylistychni studii”: nauk. zhurn., Lutsk 2015, vyp. 3, s. 6–36.
- Bolotnova N. S., Babenko Y. Y. i dr., *Kommunikativnaya stilistika teksta: leksicheskaya regulyativnost' v tekstovoy deyatelnosti, kollekt. monogr. [Communicative Stylistics of Text: Lexical Regularity in Text Activity]*, Tomsk 2011.
- Bolotnova N. S., *Regulyativnost' [Regularity]*, [v:] Stilisticheskij enciklopedicheskij slovar' russkogo yazyka, Moskva 2003, s. 328–331.
- Yefymenko O. Ye., *Kontsept “step” v ukrainskii movi: slovnykova, tekstova i psykhohinhvistychna paradyhma [Concept “Step” in Ukrainian: Vocabulary, Text and Psychological Paradigm]*: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk, Kharkiv 2005.
- Zhaivoronok V. V., *Znaky ukrainskoi etnokultury [Signs of Ukrainian Ethnic Culture]*, slovnyk-dovidnyk, Kyiv 2006.
- Kosach-Kryvyniuk O. P., *Lesia Ukrainka. Khronolohiia zhyttia i tvorchoosti [Lesya Ukrainka. Chronology of Life and Creative Work]*, Lutsk 2006.
- Prokopovych L. S., *Nominatsii sad, lis u poetychnykh tekstakh Liny Kostenko [Nominations “Garden”, “Forest” in Poetic Texts by Lina Kostenko]*, [v:] „Linhvistychni doslidzhennia”, Lutsk 2012, vyp. 34, s. 197–201.
- Slovnnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of Foreign Words]*, Kyiv 1985.
- Slovnnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian Language]*, v 11 tomakh, red. koleh. I. K. Bilodid (holova), P. Y. Horetskyi ta in., Kyiv 1970–1980.
- Spohady pro Lesiu Ukrainku [Recollections about Lesya Ukrainka]*, Niu-York–Kyiv 2017.
- Lesia Ukrainka, *Zibrannia tvoriv [Collection of Works]*, u 12 tomakh, Kyiv 1975–1979.
- Lesia Ukrainka, *Lysty: 1876–1897 [Letters]*, Kyiv 2016.
- Lesia Ukrainka, *Lysty: 1898–1902 [Letters]*, Kyiv 2017.